

Розділ I ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 340.12

Долгорученко Катерина Олегівна,
старший викладач кафедри теорії та історії держави і права
(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро)

Сахно Анна Олегівна,
курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро)

ЦІЛІ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ РОЗВІДУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СПЕЦВІДДІЛУ «ВІНЕТА» В ЮРИДИЧНИХ ДОКУМЕНТАХ ТРЕТЬОГО РАЙХУ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті визначено загальні та специфічні риси інформаційно-аналітичної розвідки, її цільовий та функціональний аспекти, методи проведення. На основі юридичних документів Третього Райху охарактеризовано аналітичну розвідку як вид діяльності спецвідділу «Вінета» Міністерства просвіти і пропаганди Райху в період нацистської окупації радянських територій. Визначено місце і роль аналітичної розвідувальної діяльності в системі функціонування окупаційного режиму, що існував на теренах України. Доведено, що основна мета діяльності спецвідділу «Вінета» полягала у формуванні нацистського інформаційного простору на східних окупованих територіях, а також у запобіганні та реагуванні на виклики і ризики, що загрожували його функціонуванню.

Ключові слова: спеціальний відділ «Вінета», розвідка, аналітичне розслідування, нацистська пропаганда, нацистська окупація.

Постановка проблеми. Нинішня російська збройна та інформаційно-пропагандистська агресія, безпрецедентне нехтування Москвою міжнародним правом, наслідком чого є окупація частини української території, обумовлює нагальну потребу у веденні якісної контрпропаганди, у модернізації діяльності спеціальних аналітико-розвідувальних органів для забезпечення існування вітчизняного інформаційного суверенітету.

Враховуючи визначені геополітичні обставини, науковці актуалізують проблему вивчення аналітичної розвідувальної діяльності під час Другої світової війни. Зокрема, до маловивчених проблем відносять цільовий аспект розвідувальної діяльності спецвідділу «Вінета» Міністерства просвіти і пропаганди Райху на окупованих нацистами радянських територіях.

Мета дослідження: на основі юридичних документів Третього Райху проаналізувати цілі інформаційно-аналітичної розвідувальної діяльності пропагандистського спецвідділу «Вінета».

Для досягнення мети було визначено наступні **завдання**:

- 1) розкрити зміст поняття «інформаційно-аналітична розвідка»;
- 2) визначити цільовий аспект інформаційно-аналітичної розвідувальної діяльності спецвідділу «Вінета» Міністерства освіти і пропаганди Райху;
- 3) охарактеризувати юридичні підстави для реалізації даного напрямку діяльності спецвідділом «Вінета» Міністерства освіти і пропаганди Райху на окупованих східних територіях.

Аналіз публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблематики. Спеціальним предметом історико-правових розвідок стали проблеми організації розвідувальної діяльності спецслужб Третього Райху в умовах радянсько-німецького військового та ідеологічного протистояння. Зокрема, у даному напрямі працювали як зарубіжні дослідники (Й. Брамштедт, Й. Хагеман, О. Пленков, Ю. Орлов, С. Чуєв, О. Штиркіна, О. Корміліцина), так і вітчизняні науковці — М. Михайлюк, О. Салата, О. Гончаренко, Н. Кошеварова, П. Рекотов, М. Баланюк та ін. Науковцями визначено перелік нацистських спеціальних служб, що діяли на теренах Радянського Союзу у період окупації; були висвітлені цілі та завдання негласної агентурної та розвідувальної роботи нацистських спецслужб, проаналізовані легальні та нелегальні методи діяльності.

Зокрема, у роботі російського дослідника С. Чуєва [9] висвітлено визначальні аспекти нормативно-правового регулювання діяльності нацистських спецслужб на теренах СРСР. А у праці вітчизняного науковця О. Салати [8] розкрито специфіку пропагандистської діяльності Міністерства освіти і пропаганди Райху на окупованих українських територіях. Зокрема, у межах цієї проблематики були частково висвітлені основні аспекти діяльності спецвідділу «Вінета» на території Райхскомісаріату «Україна». Автором вперше оприлюднено списки завербованих українських та російських агентів, що працювали у відповідній структурі у період з 1941 по 1943 роки.

Теоретики О. Гончаренко [4] та П. Рекотов [7] в історико-правовій площині досліджували цільові та функціональні аспекти реалізації інформаційно-аналітичної розвідки в умовах нацистського окупаційного режиму. Проте і досі відсутні дослідження у сфері нормативного забезпечення інформаційно-аналітичної розвідки та агентурної роботи спецвідділу «Вінета» на території Райхскомісаріату «Україна».

Виклад основного матеріалу. Сучасні науковці трактують поняття «аналітика» як цілісну сукупність принципів методологічного і організаційного забезпечення індивідуальної і колективної розумової діяльності, що дозволяє ефективно використовувати інформацію з метою здійснення конкретних дій [2, с. 12]. Як зазначає правник В. Варенко, інформаційна аналітика є невід'ємним елементом розвідувальної діяльності. Діяльність підрозділів аналітичної розвідки, перш за все, націлена на збір відомостей про стан збройних сил держав, їхнє економічне й політичне становище [3, с. 21].

Колектив авторів В. Остроухов, Б. Петрик, М. Присяжнюк у праці «Інформаційна безпека (соціально-правові аспекти)» трактують інформаційно-аналітичну розвідувальну діяльність як розвідувальну діяльність з метою отримання інформації про стратегічні цілі і тактичні дії держави (чи міжурядових, неурядових, військово-політичних, торгівельно-промислових структур тощо), що впливають на формування міжнародних відносин [6, с. 186]. Посилення діяльності розвідорганів, зазначають дослідники, створення підрозділів спеціальної розвідки, налагодження тісної співпраці між українськими спецслужбами і спецслужбами країн НАТО та ЄС сьогодні є тими пріоритетами, якими має керуватися влада в Україні.

Більшість вітчизняних теоретиків зводять поняття «інформаційно-аналітичної розвідки» до виду правомірної діяльності спеціально визначених суб'єктів, яка заснована на комплексному використанні особливих методів та засобів аналізу під час дослідження масивів інформації з метою отримання нових знань стратегічного, тактичного та прогностичного характеру [1, с. 114]. Суб'єктами інформаційно-аналітичної розвідувальної діяльності є державні спеціальні організації чи юридичні особи, які наділені владними повноваженнями виражати чи реалізовувати цілі та завдання, що визначаються зовнішньополітичним курсом відносно інших держав, конкурентів, супротивників чи ворогів.

Як зазначає англійський учений Л. Дуб, перші аналітичні структури в системі органів пропаганди — «фабрики думок» (з англ. «think tanks») — виникли у США та Великій Британії ще на початку XX століття [5, с. 101]. А вже в роки Другої світової війни аналітична розвідувальна діяльність стає одним із основних видів діяльності спеціально уповноважених розвідувальних структур. Зокрема, у нацистській Німеччині, відповідно до положень директиви заступника фюрера Р. Гесса «Про співробітництво усіх відомчих структур Райху щодо питань виховання і пропаганди» від 13 травня 1935 року, аналітичну розвідувальну діяльність у сфері пропаганди здійснювали структури таких спецслужб: 1) служби військової розвідки і контррозвідки (абвер), 2) зовнішньополітичної розвідки Головного управління імперської безпеки (РСХА), 3) іноземного відділу націонал-соціалістичної партії, 4) спеціальної служби міністерства закордонних справ [9, с. 141].

На підставі виконання директиви фюрера «Про ведення пропаганди у період війни на Сході» від 6 червня 1941 року, агенти Міністерства просвіти і пропаганди спільно з абверкомандами «Валлі — І» (штабу військової та економічної розвідки східного напрямку) та «Реферату — III F» (штабу військової контррозвідки східного напрямку), а також з VI відділом РСХА були уповноважені проводити спільну аналітичну розвідувальну діяльність на окупованих територіях Радянського Союзу [9, с. 154].

На виконання директиви фюрера «Щодо організації пропаганди у період наступу на СРСР» від 20 червня 1941 р. та з метою здійснення системного моніторингу морально-психологічного та суспільно-політичного становища радянського населення в умовах майбутньої нацистської окупації, у структурі Міністерства просвіти і пропаганди Райху було утворено спеціальний відділ «Вінета» [11, с. 87]. Таким чином, у період розпаду радянсько-німецької війни, інформаційно-аналітичну розвідку на фронті здійснював «VI-S» відділ РСХА (підрозділ з організації боротьби проти ідеологічного ворогу), а на окупованих територіях з установленими органами цивільної адміністрації — таємні агенти спецвідділу «Вінета». Тобто, вперше самостійним спеціально уповноваженим суб'єктом інформаційно-аналітичної розвідувальної діяльності стає пропагандистський спецвідділ «Вінета» Імперського міністерства Й. Геббельса.

Даний вид діяльності був обумовлений ідеологічною концепцією націонал-соціалізму, а також стратегічною метою, практичними цілями і завданнями реалізації пропагандистської кампанії на Сході, які були регламентовані нормами нацистського законодавства, Директивами фюрера, Постановами Міністерства просвіти і пропаганди Райху. Безпосередні форми (зокрема конспіративні) та методи діяльності спецвідділу «Вінети» регулювались відомчими підзаконними актами (наказами та спеціальними інструкціями).

Стратегічною метою аналітичної розвідки нацистського спецвідділу «Вінета» було створення системи інформаційно-аналітичного забезпечення імперських та окупаційних органів влади для ефективного управління територіями та маніпулюванням свідомістю населення загарбаних територій Радянського Союзу. Документальним підтвердженням цьому слугують:

- 1) директиви фюрера «Про ведення пропаганди на період війни» від 1 вересня 1939 р. та «Щодо організації пропаганди у період наступу на СРСР» від 20 червня 1941 р. [11, с. 89];
- 2) директива начальника Генерального штабу ОКВ Й. Кейтеля «Про цілі та наміри пропаганди під час реалізації операції «Барбаросса» від 6 червня 1941 р. [11, с. 91];
- 3) циркуляр райхсміністра Й. Геббельса «Щодо повноважень співробітників головного відділу пропаганди» від 4 грудня 1942 року та ін. [11, с. 128].

Аналіз змісту цих документів свідчить про те, що основною метою інформаційно-аналітичної розвідки, яку проводив спецвідділ «Вінета» Міністерства просвіти і пропаганди Райху, було формування такої установки, як складової свідомості населення окупованих територій, що з одного боку, передбачала лояльне ставлення до представників окупаційного режиму, а з іншого — негативне або навіть вороже ставлення до радянсько-більшовицької влади. Пропаганда стає ідеологічним засобом та методом досягнення цієї мети.

Систему конкретних (тактичних) цілей спецвідділу «Вінета» визначали такі юридичні документи:

- наказ фюрера «Про задачі райхсміністра» від 4 вересня 1934 р.;

– директива № 21 плану «Барбаросса» Генерального штабу ОКВ «Про застосування пропаганди під час здійснення «блискавичної» військової кампанії проти СРСР» від 7 жовтня 1940 р.;

– директива райхсміністра Й. Геббельса «Про ведення радіопропаганди в умовах війни» від 15 червня 1941 р.;

– особливе розпорядження генерального референта Східного відділу «Про утворення «Вінети» від 20 червня 1941 р.;

– наказ генерального референта Східного відділу «Про призначення на посаду директора спецвідділу «Вінета» д-ра Х. Курца» від 21 червня 1941 р.;

– директива райхсміністра Й. Геббельса «Про дотримання секретності під час ведення пропаганди» від 21 серпня 1941 р. та ін. [10, с. 12–24].

Аналіз згаданих вище документальних джерел дає підстави стверджувати, що основними цілями інформаційно-аналітичної розвідувальної діяльності були здійснення спеціальних агентурних, розвідувально-інформаційних, аналітичних та агітаційно-пропагандистських дій для виявлення стратегічно важливої інформації, конструювання та прогнозування тенденцій розвитку суспільних подій, явищ і процесів в умовах установа на окупованих територіях СРСР нацистського режиму.

Відповідно, завданнями (тобто шляхами та способами) реалізації визначених цілей інформаційно-аналітичної розвідувальної діяльності спецвідділу «Вінета» були:

– збір та аналіз стратегічно важливої інформації для подальшого її використання у пропагандистській війні проти більшовицького режиму та окупованого населення;

– системний моніторинг напрямів, методів і форм пропагандистської діяльності радянських спеціальних структур;

– виявлення потенційних і реальних загроз у сфері інформаційного простору на окупованих нацистами територіях;

– забезпечення вищих органів влади Райху розвідувальною інформацією, необхідною для прийняття рішень у політичній, військовій, соціальній, ідеологічній та інших сферах функціонування окупаційного режиму.

Задля досягнення визначених цілей, наказом генерального референта Е. Тауберта «Про утворення підрозділу активної пропаганди Східного відділу» від 10 листопада 1941 р. [12, с. 11] та циркуляром райхсміністра Й. Геббельса «Щодо повноважень співробітників головного відділу пропаганди» від 4 грудня 1942 р. [12, с. 24] було визначено низку конкретних завдань, що ставились перед агентами спецвідділу та здійснювали інформаційно-аналітичну розвідку:

– збір, верифікація та інтерпретація цільової інформації;

– контент-аналіз відкритих джерел інформації противника;

– виявлення дезінформації, неясних прихованих подій, що можуть впливати на поведінку населення в умовах окупації;

– надання аналітично зведеної інформації вищому керівництву Райху, зокрема, про умови реалізації пропагандистської кампанії на радянських окупованих територіях та її результати;

– координація оперативно значущої інформації, необхідної підрозділам Міністерства просвіти і пропаганди Райху для подальшої реалізації пропаганди на окупованих територіях.

Керуючись директивою Й. Геббельса «Про дотримання секретності під час ведення пропаганди» від 31 серпня 1941 року [11, с. 130], спецвідділ «Вінета» також проводив активну агентурну розвідувальну діяльність на окупованих східних територіях, яка зводилась до наступних завдань:

– оперативне виявлення та протидія діяльності радянських спеціальних органів пропаганди, а також органів розвідки та контррозвідки;

– шпійсько-диверсійна діяльність;

– вербування та підготовка пропагандистів та агентів розвідників із числа білоемігрантів, радянських військовополонених, добровольців із місцевого окупованого населення.

ня (переважно колишніх репресованих політв'язнів та інтелігенції), а також примусово депортованих остарбайтерів;

– переклад розвідувальних даних — радянських документів, преси, літератури, особистих листів тощо.

На підставі виконання директиви А. Гітлера № 144/41 «Щодо організації пропаганди у період наступу на СРСР» [11, с. 128] слід виокремити низку завдань, що визначали агітаційно-пропагандистську форму діяльності агентів спецвідділу «Вінета»:

– ведення радіопропаганди та радіопрослуховування;

– створення адаптованої до місцевого населення пропагандистської риторики нацистів;

– розробка спеціальних пропагандистських операцій, інформаційних диверсій, дезінформуючих акцій тощо;

– виготовлення друкованих засобів пропаганди та організація постачання продукції на окуповану територію, зокрема на територію України та країн Прибалтики.

– сприяння налагодженню функціонування місцевої окупаційної преси.

Висновки. Інформаційно-аналітична розвідка в роки радянсько-нацистської війни стала основним видом діяльності спецвідділу «Вінета» Міністерства освіти і пропаганди Райху. Спецвідділ «Вінета» фактично виявився найпотужнішою пропагандистською структурою, що проводила аналітичну розвіддільність на окупованих радянських територіях.

Виокремлені нами види цілей і завдань інформаційно-аналітичної розвіддільності спецвідділу «Вінета» на окупованих радянських територіях логічно звести до наступних груп:

1) стратегічні цілі і завдання, що визначались імперською політикою та націонал-соціалістичною концепцією організації «життєвого простору» на Сході і зводились до створення системи інформаційно-аналітичного забезпечення імперських та окупаційних органів влади для ефективного управління населенням загарбаних територій Радянського Союзу.

2) тактичні цілі і завдання, які ставились перед агентами спецвідділу у визначений час, на конкретний період виконання і на визначеній території для формування, в цілому, дають позитивне уявлення про німецьку окупацію; підриг авторитету державного та військово-політичного керівництва СРСР; посилення нігілістичних та конформістських настроїв місцевого населення до законів і порядків нацистів; налагодження співпраці місцевого населення з окупаційною німецькою адміністрацією.

Список використаних джерел

1. Бусол О. Аналітична розвідка в Україні як самостійний напрям діяльності державних органів і недержавних підприємств. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2010. Вип. 2. С. 114–120.
2. Буряк А. Аналитическая разведка. Москва. 2007. 187 с.
3. Варенко В. Інформаційно-аналітична діяльність: навч. посібник. Київ. 2013. 416 с.
4. Гончаренко О. Функціонування окупаційної адміністрації Райхскомісаріату «Україна»: управлінсько-розпорядчі та організаційно-правові аспекти (1941 — 1944 рр.) : монографія. Київ, 2011. 264 с.
5. Doob L. W. Propaganda its psychology and technique. New York. 1935. 424 p.
6. Остроухов В. В., Петрик Б. М., Присяжнюк М. М. Інформаційна безпека (соціально-правові аспекти): підручник. Київ, 2010. 776 с.
7. Рекотов П. Німецько-фашистський окупаційний режим в Україні 1941 — 1944 рр. (історико-правовий аспект) : автореф. дис. ... к-та юридич. наук. Харків, 1997. 12 с.
8. Салата О. Формування інформаційного простору у Райхскомісаріаті «Україна» та в зоні військової адміністрації (1941 — 1944 рр.) : автореф. дис. ... д-ра істор. наук. Київ, 2010. 36 с.
9. Чуев С. Спецслужбы Третьего Рейха. Москва. 2003. 384 с.
10. Institut für Zeitgeschichte, München (IfZ) Kurz H. «Vineta» / Entnommen im vorliegenden Zustand aus Wlassow-Material von Jürgen Thorwald. *Institut für Zeitgeschichte*. Bestand. ZS-0412. S. 24.
11. Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918 — 1945. Aus dem Archiv des Deutschen Auswärtigen Amtes. Serie D (1937 — 1945). Baden-Baden. 1961, Bd. 12,2. S. 689.
12. Bundesarchiv (BA). — Koblenz. R55/21462. Dokumente. Berichte. Dr. Taubert. 34 s.

Долгорученко Екатерина Олеговна,
старший преподаватель кафедры теории и истории государства и права
(днепропетровский государственный университет внутренних дел,
г. Днепр)

Сахно Анна Олеговна,
курсант факультета подготовки специалистов
для органов досудебного расследования
(Днепропетровский государственный университет внутренних дел,
г. Днепр)

ЦЕЛИ ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКОЙ РАЗВЕДЫВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СПЕЦОТДЕЛА «ВИНЕТА» В ЮРИДИЧЕСКИХ ДОКУМЕНТАХ ТРЕТЬЕГО РЕЙХА: ИСТОРИКО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

В статье определены общие и специфические черты информационно-аналитической разведки, ее целевой и функциональный аспекты, методы проведения. На основе юридических документов Третьего Рейха охарактеризовано аналитическую разведку как вид деятельности спецотдела «Винета» Министерства просвещения и пропаганды Рейха в период нацистской оккупации советских территорий. Определено место и роль аналитической разведывательной деятельности в системе функционирования оккупационного режима, существовавшего на территории Украины. Доказано, что основная цель деятельности спецотдела «Винета» заключалась в формировании нацистского информационного пространства на восточных оккупированных территориях, а также в предотвращении и реагировании на вызовы и риски, которые угрожали его функционированию.

Ключевые слова: специальный отдел «Винета», разведка, аналитическое расследование, нацистская пропаганда, нацистская оккупация.

Dolgoruchenko Katerina Olegovna,
Senior Lecturer Department of Theory and History of State and Law
(Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro)

Sakhno Anna Olegovna,
cadet of the faculty of specialist training for bodies of pre-trial investigation
(Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro)

TARGET ASPECT OF ANALYTICAL DISCLOSURE ACTIVITY SPECIAL DEPARTMENT «VINETA» MINISTRY OF EDUCATION AND PROMOTING REICH

This article reveals the essence of the target aspect of the analytical investigation activity of the special department of «Vineta» of the Ministry of Education and REICH's propaganda. Authors present the original interpretation of the concept «analytical investigation as a kind of advocacy», focus on the legal basis for the implementation of this kind of special activities. The content of normative acts of the Nazi system of legislation regulating this activity in the occupied eastern territories was analyzed. On the basis of the received data, trends of changes in functions, goals and tasks were determined in accordance with the chronology of the existence of the Nazi occupation regime. Special forms and methods of activity of agents of the special department of «Vineta» of the Ministry of education and propaganda of Reich in the occupied Soviet territories were also revealed.

The place and role of analytical reconnaissance activity in the system of functioning of the occupation regime that existed in the territory of Ukraine was determined. It was proved that the main purpose of the «Vineta» special department was to form the Nazi information space in the eastern occupied territories, as well as to prevent and respond to the challenges and risks that threatened its functioning.

Key words: special department of «Vineta», intelligence, analytical investigation, Nazi propaganda, Nazi occupation.

Надійшла до редколегії 02.04.2018